

הספר שרוצה להחליף את התנ"ך

ספר עב כרס עם כריכה סגולה ואותיות מוזהבות עומד בלבה של התארגנות כלל עולמית בשם "ספר הידע", שמרכזה בטורקיה ושסוחפת אחריה מאמינים גם בישראל. החסידים מספרים שהוא שינה את חייהם לטובה ולא מתערערים מתפיסת העולם המוצגת בו, שכוללת חוצנים ומושגים מהאיסלאם. אמנם איש בישראל אינו מגדיר את ההתארגנות סביב הספר ככת, אך יש כבר מי שמזהיר מהידרדרות למחוזות מסוכנים

שמור 0 1 f

18:58 | עודכן ב: 18:00 27.12.2017
שני ליטמן | איור: עידו בק התראות במייל

ביציאה מביתה של ברכה קליין תאיר, אחת המקדמות הנלהבות והמשמעותיות של "ספר הידע" בישראל, נקלעתי למבוך. החצר החשופה, מוכת השמש, שממנה נכנסתי לבניין השוכן בשכונה חדשה לחלוטין שדחפורים עוד עובדים בה, הפכה בשעתיים שחלפו מאז שהגעתי לגן של שבילים מתפצלים ומתחברים שאין ממנו מוצא. איך זה יכול להיות? הרי רק לפני שעתיים חניתי בצד הכביש ומשם נכנסתי לכאן בלי בעיה. איך פתאום התחברו כל הדרכים והפכו למרחב סגור בתוך עצמו? חשבתי שאולי טעיתי, וניסיתי שוב ושוב למצוא את הפתח, אך לשווא. הסתובבתי בחצר הצהובה במהירות הולכת וגוברת והלחץ עלה. אני לכודה. התחלתי לחשוש שאולי מדובר באירוע על-טבעי, שמעורבת בו איזו ישות רואה ובלתי נראית שמפקחת עלי. כמעט שמחתי כשעלתה במוחי המחשבה שאולי הספקנות וחוסר האמונה שלי יוטחו בפני באופן חד-משמעי, במעין מעשה קסם. סוף סוף יתברר שבאמת אין לי שליטה על המציאות. אבל מלכודת העכברים החלה מעט להלחץ. נשמתי עמוק ונכנסתי שוב לבניין, מנסה להבין אם יש דלת נוספת שפיספסתי. אין. הכל נראה אותו דבר.

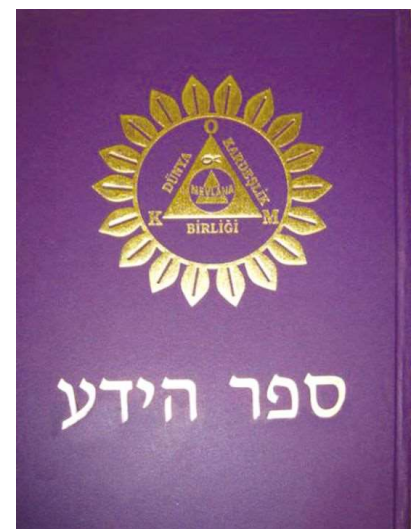
ואז הבנתי שטעיתי בקומה. חזרתי אל המעלית, ירדתי קומה נוספת והגעתי אל חצר זהה כמעט לגמרי, אלא שממנה התפתלה דרך אחת שהובילה אל הכביש. רצתי למכונית ומיהרתי להתרחק מהמקום, מרגישה שהחשיפה לטקסטים ולדיבור הנלהב על "ספר הידע" הצליחה בכל זאת לערער אצלי משהו.

זה התחיל כמה חודשים לפני כן, בשיטוט אקראי בשבוע הספר. באחד הדוכנים עמדה ד"ר קציעה עלון, פעילה פמיניסטית מזרחית, מרצה, מבקרת וחוקרת אמנות, אשה מעניינת ורצינית שאני מכירה משדות אחרים. היא הציעה למכירה כמה ספרים שהוציאה בהוצאת הספרים הפרטית שהקימה, ולצדם ספר עב כרס במיוחד, עם כריכה סגולה ואותיות זהב, שנראה כמו ספר קסמים מסרטי הארי פוטר. על כריכת הספר התנוסס ציור של חמנית מוזהבת ובתוכה משולש, שעל כל אחת מצלעותיו כתובה מילה בטורקית. כששאלתי על הספר, עלון הציעה לי לבוא למפגשים בביתה כדי לשמוע במה מדובר. המפגשים מתקיימים פעם בשבוע, בימי שישי. תבואי, זה ישנה לך את החיים, הבטיחה.

במשך כמה שבועות הגעתי לביתה של עלון, שם התקיימו המפגשים של הקבוצה שמכונה "פרח 'ספר הידע'". המבנה ההיררכי של "ספר הידע" מורכב מקבוצות בנות 18 משתתפים; כל אחד מהמשתתפים מקיים בנפרד קבוצות קטנות יותר, שבהן הוא קורא בספר עם שלושה משתתפים ובעצם מסמיך אותם להפיץ אחר כך את הידע בעצמם. במפגש הראשון השתתפו מלבדי עוד שתי נשים, בעלות ותק רב יותר ב"ספר הידע", ואחת חדשה כמעט כמוני. אחרי ששתינו קפה ואכלנו פירות יבשים קראנו פרק אחד בספר. הפרקים מכונים "חברות". לפני שמתחילים לקרוא, עלון מתקשרת למספר טלפון כלשהו ומבקשת "להתחבר". מאותו רגע ועד לסיום הלימוד אסור לדבר על כל נושא שאינו קשור ל"ספר הידע". כשמחליטים שמספיק, צריך לסגור את הצוהר שנפתח בתחילת המפגש ואפשר לעבור לענייני דיומא, למשל דיון בשיריה היפים של המשוררת אמירה הס או בשאלה באיזו מסעדה בשוק הכרמל כדאי לאכול בשישי בצהריים.

בתחילת המפגש הובהר לי שעל מנת להישאר חלק מפרח "ספר הידע" עלי לבצע משימה אחת, הכרחית ותובענית: להעתיק בכתב יד את הספר בשלמותו, בעט פיילוט שחור בלבד, בתוך חצי שנה. הספר מונה אלפי עמודים, כך שמדובר במשימה שמצריכה הרבה זמן פנוי. מי שלא מסיים את ההעתקה לא מורשה יותר ללמוד עם הקבוצה ולא יכול לחזור ל"ספר הידע".

למה ההעתקה כל כך חשובה? שתי הנשים הוותיקות יותר בקבוצה סיפרו שכבר סיימו להעתיק את הספר, והן חשו שהיה דבר מה בהעתקה שהביא לשינוי בחייהן. לדוגמה, הכתיבה על נושאים אחרים הפכה לקלה יותר ויכולת הריכוז השתפרה. גם ד"ר משה צימרמן, קולנוען וחוקר שהצטרף בתקופה מסוימת ל"ספר הידע" ועזב אחרי כמה מפגשים, סיפר שהאלמנט העיקרי שמשיך אותו היה ההעתקה, שנשמעה לו כמו ריפוי בעיסוק. "זה כמו כתיבה תמה. כשעשיתי את זה חשבתי שאולי יש בזה משהו, אבל התפיסות המוצגות בספר מאוד רחוקות מתפיסותי לגבי איך העולם נבנה. אנשים עושים מיליון עבודות רוחניות, שמה שמסתתר מאחוריהן זו הבטחה למשמעות, רצון לחיים אחרי המוות. אני מעריך שאצלי זה נבע מחרדה שהיתה לי בגלל משהו שעברתי. אבל תוך כדי העתקה הבנתי שאני עושה את זה פשוט כי אני צריך משהו לתרגל. באותה מידה יכולתי לתרגל גם משחק דוקים".

אנשי "ספר הידע" מאמינים שהדתות סיימו את תפקידן בעולם. הם מאמינים שהאבולוציה הארצית הדתית היתה קשורה בלב ואילו האבולוציה החדשה, האוניברסלית, קשורה למוח, ולכן נקרא הספר "ספר הידע". הקריאה בו אמורה לאפשר לתודעה להתפתח ולנסוק לגבהים. המאמינים סבורים ש"ספר הידע" הועבר בתקשור לאשה טורקיה ש"ידידינו השמימיים מכנים מוולנה", כך לפי אתר האינטרנט של תנועת "ספר הידע". בספר היא מוזכרת שוב ושוב בתואר "מוולנה היקרה".

מוולנה נולדה ב-1923 בעיר בורסה שבצפון מערב טורקיה, כאשה רגילה בשם ודיה בולנט אונסו צ'וראק. בשנות ה-60 היא החלה לקבל מסרים מישויות עליונות. בגלגול הקודם, טוענים המאמינים, היתה צ'וראק המשורר והמסטיקן הסופי מוולנה ג'לאל אדין רומי בן המאה ה-13, ומכאן שמה. במשך 13 שנים היא קיבלה את המסרים שמרכיבים את "ספר הידע" וכתבה אותם.

פירוש המילה מוולנה בטורקית הוא "משרתת האל, זו ששופכת אור על האנושות". אבל בעולם של "ספר הידע", כפי שמפורט באתר האינטרנט של התנועה, המילה מסמלת את התודעה של בני האנוש המושלמים, שסיימו את האבולוציה שלהם. צ'וראק אינה מדיום ואינה נביאה, נכתב באתר. היא גם לא גורו, ובספר גם הישויות מקפידות לספר שהיא ביקשה שלא ייכתב דבר על אודותיה, ששמה לא יוזכר ושלא יטרחו להודות לה, אך הן, הישויות, סירבו לכך. צניעות מזויפת? אולי. באתר מודגש שהספר עצמו הוא הגורו.

מוולנה היא הדוברת הישירה והמייצגת היחידה של המערכת על הפלנטה שלנו, ממשיך ומסביר האתר. בתקופת חייה, וכצורך של התקופה, היא זו שקיבלה את המסרים ופירסמה את הספר, ועד שנת 2000 ייסדה את 18 קבוצות הלימוד הראשונות של "ספר הידע" באנטליה, שבכל אחת מהן השתתפו 18 אנשים, כ"רשת ההשתקפות האנרגטית היסודית של השדה המגנטי של 'ספר הידע'". מוולנה גם "קיבלה את האנרגיות של ממדים לא מוכרים המעוגנים במגמה של כדור הארץ". כן, גם לי זה נשמע כמו ציטוט מסדרת סרטי מלחמת הכוכבים.

ד"ר מריאנה רוח-מדבר
שפירא: "הם מדברים על
אדוני ועל אללה ועל ישוע. יש
שם סיפור מעניין, שלפיו
המרכז האנרגטי היה פעם
מעל ירושלים ועכשיו הוא נטה
על צירו והוא מעל אנקרה.
הכל כתוב ברבים, 'אנחנו'. גם
הקוראן מדבר ברבים. זו
הנורמה בכתבי הקודש
המוסלמיים"

ב-1993 ייסדה מוולנה/צ'וראק באיסטנבול את שני המוסדות הראשונים שמייצגים באופן רשמי את הישויות השמימיות על כדור הארץ, והיא משמשת כנשיאה של שניהם: "מרכז העמותה של האחוה המאוחדת העולמית לאיחוד אוניברסלי" ו"הקרן העולמית לאיחוד אחוות מוולנה העליונה", או משהו כזה. אני מודה שהלכתי לאיבוד בתרגום, מרוב מילים נרדפות שמנסות לשקף איחוד, כוליות, עולמיות, שלמות ואוניברסליות.

בגיל 94 מוולנה עדיין פוגשת מאמינים במרכז שהקימה באיסטנבול. הם מגיעים שלוש פעמים בשנה לכנסים של "ספר הידע". העובדה שנשמתו של ג'לאל אדין רומי חזרה אל הפלנטה בדמות אשה אינה מקרית. בשלב האבולוציוני הקודם, הארצי, זה שכלל את הדתות, הגברים הם אלה שנשארו את הלפיד. בשלב החדש, המכונה האבולוציה האוניברסלית, המהות הנשית היא זו שאמורה להוביל. גם המיקום — טורקיה — אינו מקרי. בגלל מיקומה של טורקיה בין המזרח למערב היא מהווה מקום סימבולי שבו יכול להתרחש המפגש בין פילוסופיית המזרח לדתות המערב. ו"ספר הידע", אם עוד לא אמרנו, הוא מכלול.

מיהן אותן ישויות עליונות שמהן קיבלה צ'וראק את "ספר הידע"? לא לגמרי ברור. על המסרים הכתובים בספר חתומים גורמים שונים, כמו "מועצה פדרלית קוזמוס", "מרכז", "קברניט ספינת אלגון" או "התאחדות סולרית מרכזית". ישויות אחרות שמוזכרות בספר הן ALLAH, הגיור או כוללות השמש המרכזית. לפי אחד ההסברים שקיבלתי מאנשי "ספר הידע", המסרים מגיעים מסמכויות קוסמיות שונות, שמנסות לעזור לאנושות להתקדם אבולוציונית ולהשיג את מהותה האמיתית. וכך אומרת המועצה הפדרלית קוזמוס: "הידע האמיתי שמוצג לפלנטה שלכם כמסרים, כ'ספר הידע' המוכתב למוולנה היקרה, הוא היישום של טכניקה לא ידועה שלא נמסרה לפלנטה שלכם עד היום... למרבה הצער, ברגע זה לא ניתן להבין ולתפוס את היעד הממשי של 'ספר הידע', בגלל הבדלים של תודעה... הגיעה שעתכם, חברינו החיים בכוללות של צורה, להיגאל ממאמצים פרטניים ומרגשות של קניין ולהבין את האמת". וכן הלאה.

יצרתי קשר עם חברים בקהילת המאמינים הישראלית של "ספר הידע", כדי לראות אותם לכתבה זו. עם כמה מהם שוחחתי ארוכות, אבל לשם פרסום הראיונות איתם, אמרו, נדרש אישורה של התודעה העליונה. לאחר ארבעה שבועות של המתנה מתוחה קיבלתי סמס תמציתי שבישר לי שהתודעה לא מאשרת את השתתפותם, משום שהפרסום יכול לעורר רגשות שליליים כלפי "ספר הידע".

לכן הכתבה לא כוללת ראיונות עם אנשים שמשתתפים כיום בקבוצות של "ספר הידע", אף על פי שנפגשתי עם כמה מהם. באופן משונה דווקא בשיחות איתם — כולם אנשים אינטליגנטים, משכילים ונורמטיבים — היו התכנים ששמעתי הכי הגיוניים, פתוחים, מעניינים ומתקבלים על הדעת. הרבה יותר מהטקסטים של הספר עצמו, שהם סתומים ומוזרים. מהשיחות עם המאמינים הצלחתי להבין שכמו כל תפיסת עולם — אם טרחת לגבש לעצמך אחת כזאת — "ספר הידע" הוא סכמה סגורה שהעולם וכל תופעותיו יכולים להיכנס לתוכה. מי שלא רוצה לעסוק במטפיזיקה יכול להתמקד

באופן שבו ההסברים יכולים לשרת את הצרכים הפסיכולוגיים האנושיים. אחת המשתתפות הסבירה את המשיכה שלה לספר כך: "מבחינתי בספר אין ידע, אבל הוא מחריג אותך מהמחשבה הרגילה. אני מרגישה שיש בו סוג של אנרגיה שמכריחה אותי לצאת מהפרדיגמות המקובלות שלי לגבי האופנים שבהם אני אוגרת ידע, ולגבי המקום שלי בעולם".

ענקים ודינוזאורים

מי שהיתה מוכנה לדבר על הספר ועל חוויותיה בתקופה שבה "היתה בזה" היא האמנית תמר מסג, בת 48, שמתגוררת בפרדס חנה ובכליל. מסג לקחה חלק ב"ספר הידע" במשך שלוש שנים, מ-2010 עד 2013, ועזבה, לדבריה, כי הבינה שהעשייה הרחנית שלה בעולם נמצאת במקום אחר, אף על פי ש"ספר הידע" היה "אחד הדברים היפים שפגשתי בחיי".

מסג הגיעה לספר הידע במקרה. "חברה הזמינה אותי לפגישה של 'ספר הידע' ביפו. לא הבנתי הרבה ממה שנאמר, אבל היו מילים שנכנסו לי לתודעה כמו גחליליות ביער אפל. הרגשתי שיש פה משהו שהוא מקור, שזה מגיע ממקומות שיש בהם אמת".

מה זאת אומרת, מקור?

"אלוהים במובן הרחב. 'ספר הידע' לא מדבר על עידן דתי, אלא על עידן אוניברסלי. הרגשתי שהוא מחדש בזה שהוא מביא את המקור בלי העיוותים של הדתות אחר כך. אבל עבר שבוע ולא חזרתי, כי היו לי המדיטציות שלי. שנה לפני שהגעתי לספר נפתח לי רצון לעבודה רוחנית, כי היתה לי תחושה שאני לא יכולה לחיות את החיים האלה בלי להיות מחוברת למשהו גבוה יותר. פועה (המסעדתנית פועה לדז'נסקי שמתה לפני כשנתיים, ש"ל), שניהלה את הקבוצה, התקשרה אלי ושאלה למה לא חזרתי. אמרתי לה שהרגשתי שזה עוצמתי ויפה, אבל שיש לי את הדברים שלי. והיא אמרה לי, כולנו היינו במדיטציה, בואי. הגעתי לעוד פגישה. הפעם הרגשתי תדר חזק מאוד, ונרדמתי. ישנתי שינה עמוקה. אמרו לי שזה קורה הרבה בפגישות הראשונות. ואז התחלתי להעתיק את הספר".

הכתיבה, אומרת מסג, נתנה לה את מה שהיא מכנה "ידע חדש". "אם אנחנו מנסים להבין את כל מה שכתוב שם דרך מה שאנחנו כבר יודעים, ברור שנבטל את זה כמשהו הזוי. אבל אם אנחנו מסוגלים לפתוח את השסתום מגיע המון ידע חדש, ואפילו הומור. בהדרגה הבנתי יותר ויותר. תמיד ידעתי שאנחנו לא מרכז העולם, שיש טכנולוגיות מתקדמות יותר".

צילום: אמיל סלמן

ד"ר אדם קליין אורון: "במושג כת נעשה שימוש יתר בעיקר על ידי אנשים עם אינטרס. משרד הרווחה משתמש בזה ומאמץ טרמינולוגיה בעייתית. את גואל רצון הכניסו לכלא בלי להשתמש בטרמינולוגיה של כת, אלא בגלל התעללות מינית בנשים שלו ובבת הקטינה שלו"

חלק מתקנות העבודה של הספר, מלבד ההעתקה, הוא החובה להפיץ את החוברות שמרכיבות אותו. מדי פעם אפשר להיתקל ברחוב בפעילים של "ספר הידע", שמשדלים את העוברים והשבים לקבל לידיהם חוברת מתוך הספר, ובה טקסטים שלקורא שאינו מצויד בפתיחות המתאימה יכולים להיראות מוזרים מאוד, בלשון המעטה. מי שלא עומד באחת התקנות לא יכול להמשיך להיות חלק מהקבוצות ונאלץ לעזוב ללא אפשרות חזרה. הסופיות הזו מייצרת לחץ מסוים לעמוד בציפיות. מסג אומרת שבכל שבוע הפעילים אמורים להעניק לפחות חוברת אחת, לפעמים שתיים, לאדם שעדיין לא מכיר את הספר. "קשה להבין את זה מחוץ להקשר", היא מוסיפה, "אבל זה חלק מהרצון לעשות טוב לעולם, לגרום לאנשים להתעורר ולהביא את הניצוץ. אחרי שגמרתי לחלק את החוברת לכל מי שהכרתי, ושלחתי בדואר למכרים רחוקים יותר, לפעמים הייתי נכנסת לקיוסק ומנסה לעניין אנשים זרים לגמרי בחוברת".

האם בהשתתפות שלך בספר הרגשת כפייתיות מסוימת?

"כשדברים רוחניים פוגשים אותנו בעולם הזה, הם ינקשו בדלת שלך שלוש פעמים, ואם לא תפתחי את הדלת הם יעברו לאדם הבא. אין פה שום דבר כפייתי. בעיני זה כמו לימודים גבוהים. כמו שבאוניברסיטה מאוד יוקרתית יש תנאים וחוקים ומשמעת, אבל הכל מבחירה. לא מעורבים בזה כסף או טובות הנאה. הדברים העיקריים שצריך לעמוד בהם הם ההעתקה של הספר, נוכחות במפגשים, קיום מפגשי לימוד קבועים ומציאת תלמידים חדשים בזמן מוגבל. אין בזה מרכיבים של כת. אין כאן מצב של שליטה של אדם אחד שאומר לך מה לעשות. לפעמים זה נשמע לי הזוי. באחת החוברות סופר, למשל, על מנהרה מתחת לאדמה שעוברים בה ענקים ודינוזאורים. אני זוכרת שזה היה רגע שחייכתי לעצמי וחשבתי, איזה כיף לשבת עם אנשים שנראים הכי נורמליים, בדירה בפרוורי הוד השרון, ולדבר על כאלה דברים. זה מדליק לחשוב שהעולם זה לא רק מה שאנחנו רואים".

איך אנשים סביבך הגיבו לעיסוק שלך ב"ספר הידע"?

"כשהצטרפתי הייתי גרושה עם שני ילדים קטנים וזה בהחלט היה תובעני מבחינת הזמן. עלו בי ספקות בשנה הראשונה, היו לי משברים, אבל היו גם הרבה סימנים שאני צריכה לעשות את זה. מה שעזר זה שיחות עם פועה וקציעה וגם העובדה שהרגשתי טוב מאוד מבחינה נופנית. לכולם מסביבי נראה בהתחלה מוזר שאני משקיעה בזה הרבה אנרגיה ושאני מדברת על זה כל הזמן. אמא שלי הוטרדה מזה, אבל עם הזמן היא ראתה שאני עוברת שינוי חיובי, גם בתפקוד היומיומי וגם באישיות, והתפעלה מזה מאוד. כמו הרבה תורות רוחניות, הספר מלמד אותך להוריד אגו ולא לבקר אחרים".

מסג נהנה לנסוע כמה פעמים בשנה לטורקיה, למפגשים עם מוולנה. היא אומרת שהסגנון המפואר של האירועים נראה לה קצת קיטשי, כמו חתונה או נשף. "בפעם הראשונה שאלתי את פועה מי מתחתן פה, והיא אמרה, 'אנחנו עם אלוהים'. יש שם אנרגיה מדהימה ולפגוש את מוולנה זה כמו לפגוש את ישו, לראות קדוש שעדיין חי. ישבתי באולם של 700 איש והרגשתי שהיא מסתכלת עלי ועושה לי שטיפת רנטגן בגוף. משהו משתנה. זה גם מרתק וגם מעביר תדר, דברים שאי אפשר להסביר".

מי שילם על הנסיעות?

"אנחנו. אלה היו נסיעות מאוד זולות, ואין חובה לנסוע. הנסיעה היא כנס. באים כל הנציגים מכל העולם כדי להיות יחד, זו כבר עבודה. זה לערבב את התדר. כל מי שקורא את הספר שם את התדר שלו בספר ואז אדם אחר בעולם שקורא מקבל את התדר של האחר וככה אנחנו מתמזגים. אני נורא מתגעגעת לזה".

אז למה בעצם עזבת?

"הילדים שלי אמרו שאני לא מספיק איתם, אפילו שאני אמא מושקעת ומשקיעה. בנוסף, אי אפשר לעשות בו זמנית שתי עבודות רוחניות. הרגשתי שהגיע הזמן לבחור. לפני שנכנסתי לספר שרתי שירה מרפאת — תדר של שירה שנכנס לגוף ופותח חסימות. כשניסיתי לעזוב את זה קיבלתי קריאה מאוד חזקה דווקא לעזוב את 'ספר הידע'. ראיתי שהתדר שלי נחלש בספר. הסבירו לי שלפעמים הספר לוקח אותך, משכלל אותך ושולח אותך למשימה שלך. והרגשתי שהשארתי נציגים, תלמידים שלי שהמשיכו והם חזקים בזה היום. אני עדיין מרגישה שהספר איתי, גם האחים השמימיים, גם החוצנים, אני פוגשת אותם בחלומות".

דת או ניו אייג'

בניסיון להבין יותר במה מדובר, נסעתי לכנס על דתות חדשות שהתקיים במכון ון ליר בירושלים בתחילת יולי. ראשית הובהר לי בכנס שעל "ספר הידע" לא נכתב עד כה אף לא מאמר אקדמי אחד. כלומר, אין אף חוקר דתות שטרם לחקור את "ספר הידע". בארוחת הצהריים, בשיחה עם חוקרים ישראלים שהובילו את הכנס, התברר שכולם התעניינו מעט ב"ספר הידע", אבל לא מספיק בשביל ממש לחקור אותו.

ד"ר מריאנה רוח'מדבר שפירא, העומדת בראש מסלול לימודים לתואר ראשון במיסטיקה ורוחניות במכללה האקדמית צפת, מגדירה את "ספר הידע" כתפיסה סינקרטיסטית, שמשלבת כמה דתות יחד. "הם מדברים על אדוני ועל אללה ועל ישוע. המתקשרת נטלה לעצמה את השם מוולנה, שהוא שם חזק בטורקיה. יש שם סיפור מעניין שלפיו המרכז האנרגטי היה פעם מעל ירושלים ועכשיו הוא נטה על צירו והוא מעל אנקרה. הכל כתוב ברבים, 'אנחנו'. גם הקוראן מדבר ברבים. זו הנורמה בכתבי הקודש המוסלמיים".

האנתרופולוג ד"ר אדם קליין אורון, ממארגני הכנס ומנהל פרויקטים במכון ון ליר, ממקם את "ספר הידע" בטווח שבין תנועה דתית לתופעת ניו אייג'. "בעידן החדש אין בדרך כלל שום דבר מחייב. בתנועות דתיות חדשות, לעומת זאת, לכל תנועה יש מאפיינים משלה, שלרוב נוטים להיות מאוד מחייבים. ב'ספר הידע' יש אלמנטים מחייבים, כמו הפרקטיקה של העתקת הטקסט והעובדה שאי אפשר לשנות אותו. בדרך כלל בניו אייג', כשספר יוצא לאור אפשר לקחת ממנו מה שרוצים ולהוסיף עליו באופן חופשי. בניו אייג' להגביל את עצמך זה כמעט חטא תיאולוגי. עם זאת, בניו אייג' הדגש המרכזי של הטקסט הוא על בחירה עצמית ושליטה עצמית בחיים וסוג של בריאת מציאות. וזה קיים גם ב'ספר הידע'. יש בספר היררכיה, כמו בדתות חדשות. אבל כמו בניו אייג', אתה עושה הכל בעצמך".

אבל הם מתרחקים מאוד מההגדרה של התנועה כדת. הם טוענים שזו לא דת.

"הם לא קוראים לזה דת, כי המילה דת איבדה את הפופולריות שלה בקרב הקהלים הרוחניים האלטרנטיביים", אומרת רוח'מדבר שפירא.

קליין אורון חושב אחרת. "מבחינתם זה באמת לא דת, אלא תיאור אובייקטיבי של האופן שבו המציאות עובדת".

מה ההבדל בין דת חדשה לבין ניו אייג'?

לדברי רוח'מדבר שפירא, "ניו אייג' הוא שם גג שמתאר הרבה מאוד תפיסות, אמונות וטרנדים. יש להם מאפיינים משותפים, כמו פלורליזם דתי, אמונה באבולוציה רוחנית, ביקורת על הדתות, קירבה לטבע, שמאניזם. הדתות החדשות מוגדרות על פי רוב כדתות שקמו אחרי 1950 – דתות של המאה ה-20. אלה דתות שמופצות דרך האינטרנט, בפסטיבלים, בחלוקת פליירים ברחוב וגם באמצעות דוכן בשבוע הספר".

ל"ספר הידע", מסבירים רוח־מדבר שפירא וקלין אורן, יש כמה מאפיינים מוכרים של הניו אייג', וגם כמה אלמנטים שייחודיים לו. אחד המאפיינים המוכרים הוא התקשור. "בעולם של הניו אייג' תקשור הוא בעצם הדרך למסור מסרים בעלי סמכות", אומרת רוח־מדבר שפירא. "אבל חותם הסמכות שלהם שונה משל כתבי הקודש שאנחנו מכירים, כי התקשורים לא מוצגים כאמת מוחלטת ובלעדית. העובדה שהתקשור מגיע מישות כלשהי בתוך עולם שבו יש הרבה ישויות היא ביטוי של פלורליזם. בדרך כלל לא מתקשרים את אלוהים, כי לזה יש ממד אבסולוטי מדי וגם כי הוא קשור לדת הממוסדת שמנסים להיבדל ממנה".

עוד מאפיין של הניו אייג', שקיים גם ב"ספר הידע", הוא הטענה לאבולוציה רוחנית, מסבירה רוח־מדבר שפירא. "האמת, האלוהות ומה שמצופה מהאנושות נמצאים בהתפתחות. מה שנכון לשלב הזה יהיה פאסה בשלב אחר. הם אומרים, יכול להיות שנבוא אליכם בעוד שנתיים עם חידוש, עם הודעה שמבטלת את ההודעה הקודמת. הם לא יבואו ויגידו, זה חותם הנביאים, זה הסוף הסופי".

גם מערכת היחסים של "ספר הידע" עם הדתות המונותאיסטיות — היהדות, האיסלאם והנצרות — והטענה שהדתות הללו סיימו את תפקידן בעולם וכעת הגיע הזמן לעבור לשלב הבא, לא ייחודית. "החוקר ההולנדי ואוטר האנכרף כתב שלפי הניו אייג', כל הדתות צודקות ואומרות את האמת, ומצד שני כל הדתות משקריות. הוא אומר שזו סתירה ואני אומרת, זו לא בדיוק סתירה, כי התפיסה היא שיש אמת קדומה, עתיקת יומין, שהיא המקור לכל הדתות, אבל הדתות עצמן התרחקו ממנה. הניו אייג' חושף את המקור העתיק של כל הדתות, שמחבר אותן יחדיו. הרוחניות העכשווית מציגה את עצמה כתחליף לדת".

לדברי רוח־מדבר שפירא, המאפיין הייחודי של "ספר הידע" הוא הקשר לאיסלאם ולטורקיה. במובן הזה היא חושבת ש"ספר הידע" ומאמיניו בישראל מסקרנים מאוד. "הוא נותן מקום לאיסלאם הרבה יותר לעומת תופעות ניו אייג'יות אחרות, שמדברות על אבולוציה רוחנית אבל מזכירות בעיקר את הנצרות, היהדות והבודהיזם. כאן יש אשה מוסלמית, במדינה מוסלמית, שלוקחת שם של מורה רוחני מוסלמי. מעניין לראות איך ישראלים נמשכים לכזה דבר, איך מנסים להשתמש בסופיות כאמצעי לגישור בין יהודים לערבים".

לא הצלחתי לקבל מאנשי "ספר הידע" תשובה ישירה לשאלה אם יש להם שליחות מסוימת בעניין הסכסוך הישראלי־הפלסטיני בישראל, או היהודי־הערבי במרחב הגדול יותר. אבל הבנתי שלפי הספר, לישראל יש תפקיד חשוב בקידום השלום על פני הפלנטה. על פי התוכנית האוניברסלית של "ספר הידע", פתיחת צופן השלום בעולם מחייבת את קיומן של 756 מחברות כתובות של "ספר הידע" בעברית. עד היום כונסו בארכיון הארגון בטורקיה ("הארכיב הקוסמי") רק כ-60 מחברות כתובות. אף על פי שמאמינים בכל העולם מעתיקים את הספר (לפי האתר, הספר נלמד ב-39 מדינות ותורגם עד כה ל-15 שפות. בטורקיה עצמה יש יותר מ-6,000 מתרגלים), לישראל יש מכסה מוגדרת. אנשי "ספר הידע" סבורים שעד שלא ייווצר שדה מגנטי של שלום בעזרת אותן מחברות, לא יעזרו הפוליטיקה, ניסיונות הגישור, המשאים והמתנים. אבל בישראל יש היום רק כ-250 איש שמשתתפים בקבוצות של "ספר הידע". ולא כולם כותבים את המחברות.

עם זאת, סיבה נפוצה לרתיעה מ"ספר הידע", וגם לעזיבתם של אנשים שהיו חלק מהתנועה בעבר, היא ההסתייגות מההקשרים האיסלאמיים שלו, גם אם אנשי "ספר הידע" מתעקשים שהם אינם שייכים לדת או ללאום כלשהם. אחת הסיבות שבגללן יש הסבורים שמדובר בספר המשך של הקוראן, היא השימוש במילה "אללה", שבמהדורה העברית כתובה באותיות לטיניות — ALLAH. אבל אללה, אומרים אנשי "ספר הידע", הוא בסך הכל תדר מוזיקלי — התו לה, שעל פיו מכוונים את כל הכלים. הם מוסיפים ומפרטים שלל משמעויות של האות H והקשר שלה לאור ולידע. ההסברים לא תמיד עוזרים. באינטרנט יש תיאוריות קונספירציה שמזהירות מפני ניסיונות להשתלטות איסלאמית על המוח היהודי באמצעות "ספר הידע".

דת או כת

השאלה הכמעט מתבקשת בהקשר של קבוצה כמו "ספר הידע" היא האם מדובר בסוג של כת. בישראל נדרשו הרשויות לראשונה לסוגיית הכתות בתחילת שנות ה-80, בעקבות התאבדות של אחד מחברי הקבוצה שהונהגה על ידי רינה שני. ב-1983 מינה שר החינוך אז, זבולון המר, ועדה שתפקידה היה לבדוק את מצב הכתות בישראל ולנסח המלצות. דוח הוועדה פורסם ב-1987 וכמה שנים לאחר מכן נוסחה החלטת ממשלה שהציעה ליישם את המלצות הוועדה — אך לא יצאה לפועל.

בינואר 2010 ערכה המשטרה מבצע שבו נעצר גואל רצון, שאורח חייו ואופי יחסיו עם ילדיו ועם נשותיו הוגדרו בתקשורת ועל ידי הרשויות ככת. בעקבות זאת הקים שר הרווחה אז, יצחק הרצוג, ועדה חדשה שביקשה לחקור את היקף תופעת הכתות בישראל ולנסח המלצות מעודכנות. לפי מסקנות הוועדה, שהוגשו ב-2011, בישראל יש 100 אלף אנשים החברים בכתות. מסקנות הוועדה שימשו בסיס להצעת חוק "לטיפול בכתות פוגעניות", שעבר בקריאה טרומית בפברואר 2016. הצעת החוק מגדירה "כת פוגענית" כ"חבר בני אדם, מואגד או בלתי מואגד, המתלכדים סביב אדם או רעיון באופן שמתקיים ניצול יחסי תלות, מרות או מצוקה נפשית של אחד או יותר מהחברים על ידי שימוש בשיטות של שליטה בתהליכי החשיבה ובדפוסי ההתנהגות, ופועל בתבנית מאורגנת, שיטתית ומתמשכת תוך עבירת שלפי דיני ישראל הן מסוג פשע או עבירות מין או אלימות חמורה". העונש הצפוי לאדם שעומד בראש כת הוא מאסר של עשר שנים.

אנשי "ספר הידע" לא מגדירים את עצמם ככת, ומדגישים שאין אצלם גורו והמאמינים לא נדרשים להשקיע כספים בארגון. הפחד מהאמת החדשה שנגלית לעולם הוא הדבר היחיד שיכול להביא אנשים לנסות לכת את "ספר הידע" כת, הם אומרים. ללימוד "ספר הידע" מתמסרים אנשים סקרנים, אומרים המאמינים, שעושים הכל מתוך הבנה שזה הדבר הנכון, שזו האמת. מדובר ביותר נשים מגברים, ביחס של שני שלישים לעומת שליש, בעלי תחומי עיסוק מגוונים ובגילים משתנים.

ד"ר גבי זהר, יועץ למרכז הישראלי לנפגעי כתות, אומר שלא התקבלה אצלו פנייה של קרובי משפחה או של אנשים שחשו נפגעים על ידי "ספר הידע", אבל הגיעו אליו כמה פניות שביקשו לברר אם מדובר בכת. "אני לא הגדרתי את זה ככת. לא מדובר פה למשל במעורבות של ילדים, שזה אחד הדברים שאנחנו בודקים במקרים כאלה. האוכלוסייה שצורכת את 'ספר הידע' היא אוכלוסייה בוגרת. אבל יש כמה סימני אזהרה".

זהר מחלק את הקבוצות הרוחניות לשני סוגים: סגורות וחצי פתוחות. "הקבוצה הזאת היא קבוצה פתוחה, זה ברור. היא קצת מזכירה קבוצות תרפויטיות. זו לא קבוצה שמחייבת אנשים בקודים התנהגותיים, חוקים או כללים וזה גם לא בא על חשבון המשפחות הגרעיניות או חיי חברה אחרים. לכן רמת הסיכון היא הרבה יותר נמוכה מבקבוצות אחרות".

איפה יכולה להיות בעיה בקבוצה רוחנית מהסוג של "ספר הידע"?

"בהרבה קבוצות רוחניות פתאום קם מורה או מנהיג כלשהו, אדם יותר דומיננטי, ומתחיל לבנות ארגון. כשאדם מחליט לקחת את המושכות או לקבוע כללים וחוקים, זה מהר מאוד הופך לכת והגבול הוא מאוד דק. כרגע 'ספר הידע' אינו כת, כי הרוחניות הרבה יותר חזקה מהקודים הארגוניים או מאשר הכפיפות למנהיג. עד כמה שאני מבין, ב'ספר הידע' אין אדם שקיבל על עצמו את התפקיד של המנהיג, אין גורו, אבל אי אפשר לדעת אם לא יצמח. מאוד יכול להיות שזה השלב הבא".

חוקרי הדתות החדשות מסתייגים מההגדרה כת, ולא רק במקרה של "ספר הידע". לדברי קליין אורון, מדובר בסך הכל בניסיון לקבוע מה נורמטיבי ומה לא, וזה כבר מאוד תלוי במתבונן. "אני חקרתי תקשור. אנשים שמאמינים בתקשור רואים עולם שלם שלאנשים רגילים אין גישה אליו, ולצד זה הם לא מתנתקים מהחברה. הם מחזיקים בעבודות ונשארים נשואים וממשיכים בתחביבים אחרים, ובה בעת יש להם אמונה שנחשבת קצת לא נורמטיבית. אבל זה רק מפני שזה פחות נפוץ מלהאמין באלוהים היהודי, למשל. החברה מגדירה דתות מונותאיסטיות כדבר נורמטיבי, וניו אייג' זה קצת פחות נורמטיבי. הסיפור על חיזרים שהשתילו למישהו משדר בשן זה עוד פחות נורמטיבי".

אבל אם מדובר פה על תיאוריה שמדברת בשפה מדעית, ומתארת מבנה קוסמוס שונה לחלוטין ממה שהמדע מכיר – אפשר להבין למה זה מעורר תמיהה. הרי אין לזה הוכחות אמפיריות.

"כולנו מחזיקים, למשל, באמונה באהבה, למרות שאין לה ראיות אמפיריות. הדברים שאנחנו מדברים עליהם בכנס של חוקרי ניו אייג' הם לא נורמטיביים. רוב החברה חושבת שזה מוזר, והמאמינים יודעים את זה. הם חושבים שהם אוונגרד, ושהשאר עדיין לא שם. אותי תמיד מעניין לראות איך בשלב מסוים זה מפסיק להיות מוזר. למזלי אני אנתרופולוג, ואני לא צריך לשפוט מוסרית מה טוב ומה לא. אם הייתי צריך להחליט לגבי משהו אם הוא כת מסוכנת או לא, הייתי משתגע".

אתה לא יכול להתעלם מהעובדה שיש כתות מסוכנות, שבהן אנשים מנצלים לרעה את כוחם. בשביל זה נדרשות ההגדרות האלה.

"במושג כת נעשה שימוש יתר בעיקר על ידי אנשים עם אינטרס. משרד הרווחה משתמש בזה ומאמץ טרמינולוגיה בעייתית ויחד איתה מערכות הסברים לא מדויקות, כמו טענות לשטיפת מוח. זה מושג שבסופו של דבר גורם הרבה יותר נזק מתועלת. צריך להיזהר עם השימוש בכוחה של המדינה. את גואל רצון הכניסו לכלא להרבה זמן בלי להשתמש בשום טרמינולוגיה של כת, אלא בגלל התעללות מינית בנשים שלו ובקטינה, שגם היתה הבת שלו. השתמשו בהגדרת הכת רק כדי להסיר אחריות פלילית מהנשים שלו, שבמידה מסוימת שיתפו פעולה איתו".

בעיני קליין אורון, דווקא השימוש בהגדרה של כת עשוי להביא לכך שאנשים שביצעו פשעים חמורים לא יידרשו לשאת באחריות, משום שיטענו שבגלל השתייכותם לכת נשללו מהם האנושיות והבחירה החופשית. "היה בארץ מקרה של רב שהכריח את החסידים שלו להתעלל בילדים. אחד מהם הצמיד לגוף של הילד מגהץ לוהט ואחר גרם למותו של ילד. הם פנו לבית המשפט וביקשו לשחרר אותם מאחריות פלילית, בטענה שהרב הכריח אותם לעשות את הדברים, אפילו שהיד שלהם היא שהחזיקה את המגהץ. בית המשפט סירב להסיר מהם אחריות פלילית. לשלול לחלוטין את האישיות של אדם זה דבר כמעט בלתי אפשרי. עם זאת, לחץ חברתי פועל על כולנו כל הזמן ואנחנו כל הזמן עושים דברים שאנחנו לא לגמרי בטוחים שהיינו רוצים לעשות. אז צריך להיזהר מלהפוך לחץ חברתי לחוקי או לא חוקי. זה נכון שיש קבוצות בעייתיות מאוד, אבל הן לרוב גם פליליות וזה חוסך לי את הדילמה. אני לא יודע אם גואל רצון שטף את המוח של הנשים שלו, אבל אני יודע שהוא התעלל בנשים שלו ובילדים שלו".

מבחינתה של רוח'מדבר שפירא, המושג כת נועד לעשות דמוניזציה לקבוצות שוליים. "גם למורה בכיתה יש כוח על תלמידים ולכן היא יכולה לעשות להם דברים מסוכנים. הדתות האלה נשמעות מאיימות למי שלא מכיר אותן. אולי האסיפה העילאית תגיד להם להרוג מישהו? תמיד עולות אסוציאציות. אבל דברים לא פחות מסוכנים קרו בצבא ובמרפאות ובבתי ספר. לא נפסיק ללכת לרופאים מפני שמישהו טעה באבחון או זייף תעודת רופא".

האמונות החדשות לא שונות בעיניה של רוח'מדבר שפירא מהאמונות הישנות והרווחות יותר. "יש אנשים שמאמינים בחורים ובווירוסים, שגם אותם אי אפשר לראות בעין. יש כאלה שמאמינים שהמדע יביא את האור. אבל כבר נוכחנו שכולם טועים. המדע לא הביא את האור, והאסיפה העילאית לא הביאה לנו את החושך. עדיין ייראה לי משונה אם מישהו יספר לי שבסלון שלו ישבו אתמול חוצנים, אני מודה. אבל זה רק עניין נורמטיבי, ואני אישית מנסה להתגבר על הנטייה הטבעית הזאת. יש משהו משחרר במודעות האקדמית שלי לכוח של הסנקציות החברתיות המיינסטרימיות לעצב את ההתנהגות שלנו. הרי גם העובדה שאני מאמינה שאוכל לא מעובד הוא בריא יותר או שצריך או לא צריך לחסן ילדים קשורה בכך שעברתי חניכה מסוימת, שאפשר להגדיר גם אותה כשטיפת מוח. אבל אנחנו עדיין רואים בעצמנו יצורים אוטונומיים ורציונליים שבחרים את אמונותיהם".